
Suomi ennen Suomea

Sirpa Aalto

Oliko Suomessa viikinkiaikaa?

VIKINKIAIKAA KOSKEVA DISKURSSI SUOMALAISISSA HISTORIAN JA ARKEOLOGIAN ALAN AIKAKAUSKIRJOISSA

Viikinkiaika-nimitys yhdistetään ensisijaisesti Skandinavian maiden historiaan, mutta Suomen historian kontekstissa nimityksen käytössä vaikuttaa olevan vaihtelua. Tutkittaessa suomalaisia historian ja arkeologian alan aikakauskirjoja viikinkiaika-nimityksen rinnalla esiintyy muitakin nimityksiä kuten ”pakanallinen aika”. Artikkelissa tarkastellaan, miten periodinimitys viikinkiaika ilmenee suomalaisessa akateemisessa diskurssissa ja millaisia aspekteja periodinimityksellä on historiografiassa.

Viikinkiaikaa käsittelevissä yleisteoksissa viikinkiajalla tarkoitetaan ajanjaksoa 800–1050 jKr.¹ Suomen (esi)historiassa viikinkiaika (800–1050) ja ristiretkiaika (1050–1150) muodostavat yhdessä myöhäisen rautakauden, jota seuraa keskiaika. Viikinkiaikaa edeltää ajanjakso, josta käytetään nimitystä merovingiaika (n. 550–800). Viikinkiajan aikarajaus on määritelty Suomessa ulkomaista käytäntöä noudattaen, mutta toi-

saalta ajanjakso muodostaa esinelöytöjen valossa oman kokonaisuutensa. Nykyisen Suomen ja Karjalan alueella oli omaleimainen kulttuuri, joka ilmenee mm. naisten koruissa, mutta myös yhteydet lähialueille ovat nähtävissä. Ristiretkiaika-nimitys sinänsä on mielenkiintoinen, koska se ahtaimmillaan käsittää ajanjakson ennen varsinaisia Suomen alueelle kohdistuneita ristiretkiä.²

Kun periodinimityksissä noudatetaan ulkomaista käytäntöä, etuna on, että tutkijat (tämä koskee tietenkin etupäässä eurooppalaista historiantutkimusta) eri maissa puhuvat samasta aikakaudesta. Kolikon käänttöpuoli taas on, että sama aikakausi ei tarkoita samanlaista kehitystä kaikkialla. Esimerkiksi keskiaikaa on jaoteltu Suomessa muun eurooppalaisen mallin mukaan varhais-, sydän- ja myöhäiskeskiaikaan. Tämä on ollut äärimmäisen keinotekoista: keskiajan voi-

1. Ajanjakson katsotaan alkaneen tarkkaan ottaen Lindisfarnen luostarin ryöstöstä Englannissa vuonna 793, joka on ensimmäinen muistiinmerkitty viikinkihyökkäys. Päätymisajankohta on suuripiirteinen vuosiluku: tuolloin kaikki skandinaavisten valtakuntien hallitsijat (mukaan lukien Islanti ilman hallitsijaa) olivat kääntyneet kristinuskoon. Viikinkiretket eivät olleet tuolloin vielä ohi, mutta vuosi 1050 on sopiva pyöreä vuosiluku, josta voidaan siirtyä varhaiseen keskiaikaan – ainakin Skandinaviassa.

2. Pekka Sarvas (1971) ’Ristiretkiajan ajoituskymsyksiä’, *Suomen Museo* 78, 51–63. Ks. myös Kyösti Julku (1979) ’Suomen varhais historian periodisointi’, Oulun yliopisto, historian laitos, Eripainossarja N:o 59, 220–223; Esihistorian periodinimitysten vakiintumisesta Suomessa, ks. Päiviö Tommila (1989) *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia*, Porvoo: WSOY, 112.

daan katsoa alkavan alueesta riippuen esimerkiksi 1100-luvulla tai 1300-luvulla tai voidaan myös pohtia, oliko sitä ollenkaan pohjoisimmissa Suomessa.³

Kysymys Suomen historian periodijaottelusta ei tullut ajankohtaiseksi ennen kuin 1800-luvulla, jolloin Suomen menneisyyttä alettiin todella hahmottaa ja olennaisena osana tätä oli menneisyyden jakautuminen ”luonteenomaisiin jaksoihin”. Jouduttiin pohtimaan sopivatko Ruotsia tai yleistä historiaa koskevat periodimääritykset Suomeen. Jos tarkastellaan ajanjaksoa ennen keskiaikaa, sille esitettiin 1800-luvulla hieman vaihtelevia nimiä, mutta keskeiseksi määrittäjäksi nousi uskonto eli korostettiin ajanjaksoa aikana ennen kristinuskkoa (Gustaf Renvall), pakanuudenaikana (Gabriel Rein) tai neutraalimmin muinaisaikana (Adolf Ivar Arwidsson).⁴ Suomalaisessa historiografiassa nimityksellä viikinkiaika ei vaikuta olleen merkittävää roolia. Kuitenkin viikinkiaika historiallisena periodina on yleinen paitsi Skandinavian maiden kuin myös useiden muiden Länsi- ja Itä-Euroopan maiden historiografoissa.

Diskurssi aikakauskirjoissa

Viikinkiaika-nimityksen tarkasteluun akateemisessa diskurssissa hyvän lähtökohdan antavat historian ja arkeologian alan aikakauskirjat. Tämän artikkelin lähteiksi on valikoitu seuraavat aikakauskirjat: *Historiallinen Aikakauskirja*, *Historisk Tidskrift för Finland*, *Suomen museo / Finskt Museum* sekä *Muinaistutkija*. Niiden kaikki numerot on luettu koko niiden yhteenlasketun ilmestymiskauden ajalta eli tarkasteltava ajanjakso ulottuu vuodesta 1894 vuoteen 2011.⁵ Näiden aikakauskirjojen avulla saadaan käsitys siitä, miten viikinkiaika-nimitys esiintyy diskurssissa. Aineistoon on otettu mukaan paitsi artikkeleita, jotka käsittelevät suoraan viikinkiaikaa tai myöhäistä rautakautta,⁶ myös kirja-arvosteluita tai puheenvuoroja aiheesta. Tutkimuksen kohteena ovat sekä suomen- että ruotsinkieliset artikkelit. Muunkieliset aikakautta koskevat artikkelit on

rajattu pois, koska tarkoituksena on tutkia mitä suomen- tai ruotsinkielisiä nimityksiä viikinkiajasta käytetään.⁷ Tämän vuoksi tutkimuksen ulkopuolelle jäävät englanninkieliset aikakauskirjat, joissa julkaistaan myös viikinkiaikaa koskevaa tutkimusta. Lähdepohjasta johtuen tutkimus ei siis anna täydellistä kuvaa siitä, miten paljon viikinkiaikaa koskevaa tutkimusta suomalaiset tutkijat ovat kaiken kaikkiaan julkaisseet.

Tarkasteltavat aikakauskirjat painottuvat kohti nykyaikaa, sillä Muinaistutkija alkoi ilmestyä vasta vuonna 1984. Jotta tutkimus ei painottuisi 1900-luvun loppupuolelle ja 2000-luvun alkuun, aineistoa on tarkasteltu sekä ilman Muinaistutkijaa että sen kanssa. Metodisesti viikinkiaika-diskurssia tarkastellaan laadullisesta näkökulmasta eli minkälaisia nimityksiä viikinkiajalle annetaan. Kiinnostavia kysymyksiä ovat,

3. Jalmari Jaakkola (1938) *Suomen varhaiskeskiaika*, Porvoo: WSOY; Jalmari Jaakkola (1944) *Suomen sydänkeskiaika*, Porvoo: WSOY; Jalmari Jaakkola (1950) *Suomen myöhäiskeskiaika*, Porvoo: WSOY; Markku Mäki vuoti (1992) 'Mikä on keskiaika?', *Muinaistutkija* 2, 6–11.

4. Tommila (1989) 80–81: ks. myös Päiviö Tommila (1987) 'Mietteitä Suomen historian periodijaosta ja käännekohdista', *Historiallinen Aikakauskirja* 84, 203–207.

5. *Historiallinen Aikakauskirja* on ilmestynyt vuodesta 1903 ja *Historisk Tidskrift för Finland* vuodesta 1916 lähtien. *Suomen Museo – Finskt Museum* on ilmestynyt vuodesta 1894 ja *Muinaistutkija* vuodesta 1984 lähtien. Se ei ollut aluksi tieteellinen julkaisu, vaan lähinnä arkeologien keskustelufoorumi. Tällä seikalla ei kuitenkaan ole merkitystä tutkimuksen kannalta, koska tarkastelun kohteena on viikinkiaika-nimityksen esiintyminen diskurssissa.

6. Myöhäinen rautakausi viittaa sekä viikinkiaikaan että ristiretkiaikaan, kuten artikkelin alussa todettiin, joten en pidä sitä synonyymina viikinkiajalle. Tutkimusmateriaalia läpikäydessä oli kuitenkin selvää, että myöhäistä rautakautta käsittelevissä teksteissä esiintyi myös erikseen nimitys viikinkiaika. Tämän vuoksi aineistossa on mukana myöhäistä rautakautta käsitteleviä tekstejä.

7. Muunkielisiä (englanti, saksa, ranska) artikkeleita oli 8 kappaletta. Aineistoa ei ole valittu vain otsikon perusteella, vaan valinnan edellytyksenä on ollut, että aineistossa esiintyy vähintään yksi periodinimitys viikinkiajalle tai koskien myöhäistä rautakautta.

ketkä nimityksiä käyttävät tai vaihtelee nimitysten käyttö eri aikoina. Aineistoa tarkastellaan kuitenkin aluksi määrällisesti, jotta sen jakautumisesta saataisiin käsitys tarkasteluvälillä.

Viikinkiaikaa tai myöhäistä rautakautta suomeksi tai ruotsiksi käsitteleviä artikkeleita, kirja-arvosteluita tai puheenvuoroja oli kaiken kaikkiaan 112 kappaletta. Vuosien 1984 ja 2011 välillä ilmestyi 47 viikinkiaikaa tai myöhäistä rautakautta käsittelevää artikkelia, kirja-arvostelua tai puheenvuoroa, jos Muinaistutkija on mukana tarkastelussa. Muinaistutkijan mukaan ottaminen painottaa kuitenkin viimeisen kolmen vuosikymmenen aikana aiheesta käytyä keskustelua. Paremman kuvan viikinkiaika-diskurssin ajallisesta jakautumisesta saa, kun Muinaistutkija jätetään siitä pois.

Mikäli mukaan ei lasketa Muinaistutkijaa, aineiston määrä on 83 kpl. Tarkasteltaessa artikkelien, kirja-arvostelujen ja puheenvuorojen ilmestymistiheyttä on huomionarvoista, että niitä on pääsääntöisesti ilmestynyt keskimäärin yksi tai kaksi kappaletta vuodessa ajanjaksolla 1894–2011, mutta ei vuosittain. Aineistossa poikkeuksellisia olivat vuodet 1917 ja 1918, jolloin viikinkiaikaan liittyen kirjoitettiin yhteensä seitsemän artikkelia. Syynä määrään voi olla tuolloin kiihvaana käynyt kielikiista, johon viikinkiaika yhdistyi.

Jaoin aineiston kokeellisesti kahtia siten, että vuosi 1945 oli vedenjakaja. Jakoperusteena käytin olettamusta, jonka mukaan sotien jälkeen arkeologian tutkimuksen painopiste olisi siirtynyt kivikauden tutkimukseen. Muuttunut tutkimussuuntaus olisi liittynyt vallitseviin poliittisiin oloihin. Ainakin historiankirjoista haluttiin poistaa äärioikeistolaiset ja suursuomalaiset aatteet sodan jälkeen. Näihin aatteisiin yhdistettiin tai sellaisiksi tulkittiin kuvaukset esikristillisen ajan suomalaisista ”heimoista”.⁸

Tutkimuksen tulos oli, että aineisto ei tue edellä mainittua olettamusta: 1894–1944 ilmestyi 41 ja 1945–2011 yhteensä 42 artikkelia, kirja-arvostelua tai puheenvuoroa viikinkiajasta tai

myöhäisestä rautakaudesta. Jälkimmäinen jakso on 15 vuotta pitempi, mutta eroa ilmestyneiden puheenvuorojen määrässä on vain yhden kappaleen verran.⁹ Näyttäisi siltä, että viikinkiajan tutkimus ei välttämättä laantunut sodan jälkeen, mutta se ei myöskään osoita erityistä kukoistusta eli väitteen voisi muotoilla myös niin, että kiinnostus viikinkiaikaa/myöhäistä rautakautta kohtaan on ollut tasaista.

Tämä on samansuuntainen tulos kuin Visa Immosen ja Jussi-Pekka Taavitsaisen artikkelissa, missä verrattiin arkeologian alan julkaisuja Suomessa perustuen teokseen Suomen arkeologinen bibliografia vuoteen 1980. Sen mukaan kivikautta ja myöhäistä rautakautta koskevia tutkimuksia on julkaistu eniten 1920-luvulta lähtien verrattuna tutkimuksiin, jotka kohdistuvat muihin periodeihin.¹⁰ Arkeologit eivät pääsään-

8. Derek Fewster (2006) *Visions of Past Glory. Nationalism and the Construction of Early Finnish History*. Helsinki: SKS 400; Fewsterin näkemyksistä ja aineistosta vuoden 1917 jälkeen, ks. Visa Immonen & J.-P. Taavitsainen (2011) 'Oscillating Between National and International: The Case of Finnish Archaeology' teoksessa Lozny, Ludomir (toim.) *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*. New York: Springer, 137–178; ks. myös Päiviö Tommila (2000) 'Historia' teoksessa Päiviö Tommila (toim.) *Tieteen historia* 2, Porvoo, Juva, Helsinki: WSOY, 93.

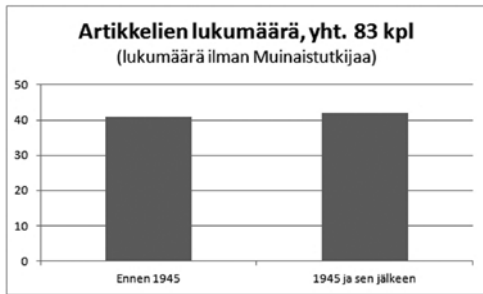
9. Kaikki kahdeksan vieraskielistä artikkelia ilmestyivät vuoden 1945 jälkeen, joten mikäli ne laskettaisiin mukaan, sodan jälkeen olisi ilmestynyt hieman enemmän viikinkiaikaa ja myöhäistä rautakautta käsitteleviä julkaisuja. Luku ei olisi kuitenkaan ratkaisevasti suurempi.

10. Immonen & Taavitsainen (2011) 164. Vuoteen 2008 mennessä arkeologian alalla oli ilmestynyt yhdeksän myöhäistä rautakautta tai viikinkiaikaa käsittelevää väitöskirjaa ja yksi historian puolella, nimittäin Aleksandr Saksan väitöskirja vuodelta 1998 *Rautakautinen Karjala*. Koska Saksa on arkeologi, niin oikeastaan kyse on tarkkaan ottaen arkeologian puolelle sijoittuvasta väitöskirjasta. Tämä tulos heijastaa varmasti sitä tosiasiaa, että historioitsija on ikään kuin avuton ilman kirjallisia lähteitä. Sini Kangas, Marjatta Hietala ja Heikki Ylikangas (toim.) (2009) *Historia eilen ja tänään. Historiantutkimuksen ja arkeologian suunnat Suomessa 1908–2008*, Helsinki: Suomen Tiedeseura.

töisesti osallistuneet 1930- ja 1940-luvulla äärioikeiston aatteelliseen todisteluun, jonka tavoitteena oli tukea Suur-Suomi-aatetta ja laajentumista itään päin. Vaikka ennen sotia historian ja arkeologian tuloksia hyödynnettiin luotaessa Suomelle ja suomalaisille menneisyyttä kansana, arkeologiassa tieteenalan omaa kehitystä ei voida rinnastaa kansallisen menneisyyden rakentamisprojektiin.¹¹

Vuosi 1945 ei näyttäydä ratkaisevana käännekohtana viikinkiaikaa koskevien artikkelien määrän suhteen, mutta sotien jälkeen ilmestyneiden artikkelien sisältöä voisi edelleen tutkia lähemmin. Näin voitaisiin sanoa, heijastuuko niissä aikakauden poliittinen kieli (esim. korrektius idän suuntaan) tai eroavatko tutkimusten kysymyksenasettelut tai johtopäätökset sotia edeltävistä vastaavista tutkimuksista.

Artikkelit ennen ja jälkeen vuonna 1945

Kenen reviiriä?

Vaikka koko aineisto käsitti sekä historian että arkeologian alan aikakauskirjoja, on selvää, että viikinkiajan ollessa kyseessä kirjoittajat ovat pääsääntöisesti arkeologeja. Jos tarkastellaan jälleen aineistoa ilman Muinaistutkijaa ja otetaan esimerkiksi 19 eniten aiheesta kirjoittanutta,¹² näistä 15 oli arkeologeja. Nämä 19 kirjoittivat 59 puheenvuoroa suomeksi tai ruotsiksi, mikä vastaa noin 71 prosenttia kaikista kirjoituksista.

Historiantutkijat eivät ole omimmillaan esihistorian ja historian taitteessa vähäisten kirjal-

listen lähteiden¹³ vuoksi, mikä on luonnollisesti rajoittanut aiheesta kirjoittamista. Historiantutkijat joutuvat kuitenkin ottamaan kantaa periodinimityksiin ainakin historian yleisteoksissa, joissa he tukeutuvat arkeologian tuloksiin. Kyösti Julku toivoi jo kolmekymmentä vuotta sitten, että arkeologiien tulisi tehdä selvitys esihistorian viimeisen vaiheen nimityksistä.¹⁴ Historiantutkijat uskaltavat harvoin esittää erilaisia periodinimityksiä historian yleisesityksissä kuin mitä on vakiintuneessa arkeologisessa diskurssissa.¹⁵

Aikakauskirjojen perusteella historiantutkijat eivät ole tarttuneet viikinkiaika-aiheeseen hana-kasti ennen eivätkä jälkeen sotien. Ennen sotia aiheesta kirjoittivat Väinö Voionmaa, Tapio Voionmaa ja P. O. von Törne. Sodan jälkeen aiheetta sivusi kymmenkunta historiantutkijaa. Kaiken kaikkiaan 13 historiantutkijan kirjoitukset liittyivät jotenkin viikinkiaikaan tai myöhäiseen rautakauteen.¹⁶

11. Fewster (2008) 107; Immonen & Taavitsainen (2011), 164.

12. Kirjoittajat ovat julkaisseet vähintään kaksi aiheeseen liittyvää puheenvuoroa.

13. Kirjallisilla lähteillä viitataan tässä muutamaani riimukirjoituksiin ja muualla kuin Skandinaviassa kirjoitettuihin kirjallisiin lähteisiin, jotka ovat yleensä kirkon piirissä tuotettuja annaaleja ja kronikoita.

14. Julku (1979) 223.

15. Merovinkiaikaa periodinimityksenä on kritisoinut mm. Jouko Vahtola, joka on ehdottanut ajanjaksolle koto-peräistä nimeä Euran aika. Jouko Vahtola (2003) *Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin*, Helsinki: Otava, 22.

16. P.O. von Törne (1917) 'Några östnyländska ort- och sockennamns ålder', *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 284–294; Tapio Voionmaa (1918), 'Gotlannin suurruuden aika ja Suomi', *Historiallinen Aikakauskirja* 16, 1–35; Väinö Voionmaa (1918) 'Suomen historialliset oikeudet Ahvenanmaahan', *Historiallinen Aikakauskirja* 16, 36–45; Väinö Voionmaa (1925) 'Oman maamme heimot ja niiden historiallinen tutkiminen', *Historiallinen Aikakauskirja* 23, 113–128; Gunvor Kerkkonen (1950) 'Tre seglander bröder. landnam enligt sägen och hävd', *Historisk Tidskrift för Finland* 35, 105 – 107; Gunvor Kerkkonen (1953) 'Hiisibygderna såsom pälsvarustaplar för handeln vid Finska vikens skeppsled', *Historisk Tidskrift för Finland* 38, 1–27; Jalmari Jaakkola (1954) 'Muinaisen Kukinjoen kauppapiiri',

Aineiston perusteella näyttää siltä, että korvaavia nimityksiä viikinkiajalle käytettiin erityisesti ennen sotia sekä suomeksi että ruotsiksi. Sellaiset tutkijat kuten Hjalmar Appelgren-Kivalo, Johannes Aspelin, Juhani Rinne ja Väinö Voionmaa käyttivät nimitystä ”pakanuuden aika”, ja heidän kirjoituksensa ajoittuvat aikaan ennen sotia. Nimitys on linjassa 1800-luvulla käyttöön tulleiden keskiaikaa edeltävien nimitysten kanssa, jotka ottivat lähtökohdaksi uskonnon. Pakanuuden aika oli sopivan epämääräinen aika, jolle ei tarvinnut antaa tarkkaa aikarajausta mutta joka edelsi siirtymistä keskiaikaan. Toisaalta edellä mainittujen tutkijoiden aikalaisista Aarne Tallgren, Helmer Salmo ja Jouko Voionmaa – kaikki arkeologeja – käyttivät nimitystä viikinkiaika, mikä osoittaa, että periodinimityksissä oli vaihtelua ja kirjoittajat halusivat rajata käsittelemänsä aikakauden tarkasti.¹⁷

Ruotsinkielisissä artikkeleissa *vikingatiden*-nimityksen käyttö vaikuttaa luontevalta vaihtoehdolta. Nimitys *heden tid/hednatiden* esiintyy harvoin. Sitä käyttävät T. E. Karsten ja P. O. von Törne vuonna 1917 ilmestyneissä artikkeleis-

saan.¹⁸ Molemmista artikkeleista puhutaan ruotsinkielisen asutuksen historiasta Itä-Uudellamaalla, jolloin ”pakanuuden aika” kattaa ajanjakson esihistorian lopusta historialliselle ajalle. Tämän voisi tulkita siten, että ruotsinkielisessä diskurssissa viikinkiaika-termin käyttö ei ollut täysin ongelmaton viitattaessa Suomen historiaan tai sitten suomenkielinen ”pakana-aika” on voinut vaikuttaa ruotsinkieliseen nimitykseen.

Jos tarkastelun kohteeksi otetaan kaikki vuoden 1984 jälkeen eli Muinaistutkijan ilmestymisestä lähtien ilmestyneet artikkelit, kirjoittajista vain harva on historiantutkija. Arkeologit käyttävät näissä artikkeleissa ja puheenvuoroissa nimitystä viikinkiaika luontevasti, mutta usein se yhdistetään käytännöllisistä eli ajoituksellisista syistä nimityksiin ristiretkiaika tai varhainen keskiaika. Historiantutkijoiden vähäistä määrää keskustelussa selittää se, että tutkimus on pirstoutunut ja painottunut keskiajan jälkeiseen aikaan. Jalmari Jaakkolan ja Väinö Voionmaan kaltaisia historiantutkijoita, jotka käsitelivät siirtymäaikaa esihistoriasta historialliseen aikaan, ei

Historiallinen Aikakauskirja 52, 329–350; Martti Kerkkonen (1971) 'Esihistorialliset Häme ja Suomi', *Historiallinen Aikakauskirja* 69, 213–230; Jarl Gallén (1981) 'Ortnamnen och den svenska bosättningen på Åland' *Historisk Tidskrift för Finland* 66, 357–361; Eino Jutikkala (1981) 'Pohjanmaa ja paiserutto', *Historiallinen Aikakauskirja* 79, 312–324; Jouko Vahtola (1989) 'Vanhojen runojen alkulahteilla', *Historiallinen Aikakauskirja* 87, 122–126; Eljas Orrman (1990) 'Synpunkter på bebyggelseutvecklingen i södra Österbotten under järnåldern och tidig medeltid', *Historisk Tidskrift för Finland* 75, 32–42; P.O. Sjöstrand (1998) 'Om Ålands äldsta skattesystem', *Historisk Tidskrift för Finland* 83, 408–432; Mauno Jokipii (2002) 'Ensimmäinen ristiretki Suomeen – myyttiä vai todellisuutta', *Historiallinen Aikakauskirja* 100, 228–242.

17. Hjalmar Appelgren-Kivalo (1897) 'Suomen kirveet pakanuuden aikana', *Suomen Museo* 4, 17–26; Hjalmar Appelgren-Kivalo (1897) 'Svenskarnes inflyttning i Finland', *Finskt Museum* 4, 17–29; Hjalmar Appelgren-Kivalo (1903), Muinaislinna Rääntämällä, *Suomen Museo* 10, 21–23; Hjalmar Appelgren-Kivalo (1907), 'Linnavuori Kuhmoisissa', *Suomen Museo* 14, 73–76; Johannes Aspelin (1895) 'Kansan muistot ruotsalaisten ristiretkistä Suo-

meen', *Suomen Museo* 2, 49–58; Johannes Aspelin (1907), 'Mailta ristimättömiltä, paikoilta papittomilta', *Historiallinen Aikakauskirja* 5, 111–113; Johannes Aspelin (1915), 'Norjan ja Perman välisiä suhteita', *Suomen Museo* 22, 78; Juhani Rinne (1906) 'Halikonlahden seudun muinaisesta kaupasta', *Historiallinen Aikakauskirja* 4, 54–72; Juhani Rinne (1909), 'Lieto. Muinaislinnoja', *Suomen Museo* 16, 136; Helmer Salmo (1933) 'Suomesta löydetty tanskalaiset 1100-luvun rahat', *Suomen Museo* 40, 22–43; Aarne M. Tallgren (1909) 'Muinainen Bjarmaland', *Historiallinen Aikakauskirja* 7, 100–110; Aarne M. Tallgren (1914) 'Rautakauden polttokalmisto Liedossa', *Suomen Museo* 21, 30–38; Aarne M. Tallgren (1915) 'Ristimäki gravfält', *Finskt Museum* 22, 46–61; Aarne M. Tallgren (1918) 'Nya järnåldersfynd från Aura ådal', *Finskt Museum* 25, 1–10; Aarne M. Tallgren (1936) 'Varhaishistoriamme. Vastinetta professori Jaakkolalle', *Historiallinen Aikakauskirja* 34, 231–241; Jouko Voionmaa (1937), 'Uusi muinaislinna Vesilahdelta', *Suomen Museo* 44, 47–50; Väinö Voionmaa (1894) 'Suomen ruotsalaisten väestön alkuperästä', *Suomen Museo* 1, 41–44; V. Voionmaa (1918); V. Voionmaa (1925).

18. T.E. Karsten (1917) 'De nordiska ortnamnen som historiska minnesmärken med särskild hänsyn till Finland', *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 159–198; von Törne (1917).

enää ole, koska esihistorian tutkimusmenetelmät ovat lähentyneet luonnontieteitä ja vaativat erikoisosaamista.¹⁹

Arkeologit ovat luonnollisesti hallinneet esihistorian ja historian siirtymätaitetta, mutta tässä yhteydessä voisi esittää kysymyksen, merkitseekö periodisointi samaa asiaa arkeologeille ja historiantutkijoille? Onko periodisointi arkeologeille enemmän tekninen työväline löytöjen ajoitukseen, mutta historiantutkijoille väline hahmottaa aikaa ja muutoksia siinä? Asia on tuskin näin yksioikoinen, mutta se selittäisi osaltaan sitä, miksi aikakauskirjoissa arkeologien kielenkäytössä viikinkiaika tai viikinkiaika yhdessä väljemmän nimityksen kanssa (myöhäinen rautakausi) esiintyy johdonmukaisemmin kuin historiantutkijoilla.

Koska useimpien tutkijoiden kohdalla kyse on vain yksittäisestä kirjoituksesta aikakauskirjassa, viikinkiaika-nimityksen tai sitä korvaavan nimityksen käytöstä ei voi tehdä pidemmälle meneviä johtopäätöksiä tarkastelematta tutkijoiden koko tuotantoa. Aikakauskirja-aineiston perusteella suomen kielellä kirjoitavilla tutkijoilla on enemmän vaihtelua aikakauden nimityksen suhteen verrattuna ruotsin kielellä kirjoitaviin, mikä on huomionarvoista. Kielen lisäksi periodinimityksen määrittäjänä voi olla tieteenalan koulutus (esim. arkeologeilla yhteydet muualle Skandinaviaan), kirjoitusajankohta ja henkilökohtainen näkemys.

Viikinkiaika terminä sopi ja sopii edelleen varmasti luontevammin arkeologien kuin historiantutkijoiden kielenkäyttöön, koska he tarkastelevat esinelöytöjen valossa menneisyyttä. Esineiden perusteella puolestaan pyritään vetämään johtopäätöksiä mahdollisista yhteyksistä. Yhteyksiä ei ole tarkasteltu vain arkeologian piirissä, vaan myös kansanrunouden tutkija Julius Krohn (1835–1888) näki Kalevalan runojen teemoissa lainoja muualta. Hänen poikansa Kaarle Krohn (1863–1933) meni niin pitkälle, että hän rinnasti Kalevalan soturit viikinkeihin ja oli sitä mieltä, että Suomi oli saanut vaikutteita Skandi-

naviasta. Vaikka esimerkiksi Jalmari Jaakkola oli pitkälti samoilla linjoilla kuin Kaarle Krohn, hän ei voinut hyväksyä ajatusta ulkoapäin tulleista vaikutteista, vaan oli sitä mieltä, että kyseessä oli täysin itsenäinen kulttuurinen kehitys.²⁰ Tässä Jaakkola noudattaa nationalismin hengessä rakennettua menneisyyskuva, jossa kansa ikään kuin syntyy ja kehittyy itseksensä vailla ulkopuolisia vaikutteita. Jaakkola oli kyllä valmis käyttämään ilmaisua ”varjagihistoria”, joka oli hänen kielenkäytössään synonyymi ”varhaishistorialle” eli esihistorian loppuvaiheelle.²¹

Periodinimityksiä pohdittaessa on syytä muistaa, että Suomessa oli vallalla pitkään, oikeastaan 1980-luvun alkuun saakka, ns. muutto-teoria, jonka mukaan suomalaisten esi-isät olisivat muuttaneet nykyisen Suomen alueelle ajanlaskun alun ja noin vuosien 700 ja 800 välissä (ajoitus riippui tutkijoiden näkökulmasta). Koska ”suomalaisen kansan” synty ajoitettiin näinkin myöhäiseen ajankohtaan, on ymmärrettävää, että kansallisuusaatetta korostaneet tutkijat – niin historiantutkijat kuin arkeologitkin – halusivat nähdä keskiaikaa edeltäneen aikakauden eräänlaisena ”heimokautena” tai ”historianta-kaisena” aikana,²² josta kumpusi suomalaisten itsenäisyyden kaipuu ja kansan luonne. Tätä taustaa vasten on varsin ymmärrettävää, ettei aikakauteen voinut liittää helposti sellaista skandinaavista käsitettä kuin viikinkiaika.

19. Historiantutkijoista Jukka Korpela on teoksessaan (2008) *The World of Ladoga. Society, Trade, Transformation and State Building in the Eastern Fennoscandian Boreal Forest zone c. 1000 – 1500*, Berlin: LIT Verlag käsitellyt itäisen Fennoskandian alueen liittämistä kristinuskon pariin ja sitä kautta eri valtiapiireihin.

20. William Wilson (1976) *Folklore and Nationalism in Modern Finland*. Bloomington and London: Indiana University Press, 56, 104–105.

21. Jaakkola (1954); Jaakkolan esihistorian ja historian käsitteistä, ks. Jouko Vahtola (1987) ’Keskiaika’ teoksessa Seppo Zetterberg (toim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*, Porvoo, Helsinki: WSOY, 41.

22. Appelgren-Kivalo (1903) 22.

Kansakunnan myyttiä rakentamassa

Suomalaista historiografiaa on tutkittu ja tulkittu moneen otteeseen. Tutkimusaiheena se liittyy olennaisesti suomalaisuuden ja kansakuntamyytin luomiseen. Esimerkiksi poliittisen historian tutkija Juhani Mylly nivoo tutkimuksessaan suomalaisen historiografian oman aikansa poliittisiin tapahtumiin.²³ Derek Fewster, joka on keskittynyt tutkimuksissaan erityisesti arkeologian rooliin suomalaisen menneisyyden luomisessa, osoittaa, kuinka suomalaisuutta ja Suomen menneisyyttä muokattiin tietoisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Hän on tutkinut sitä, miten keskiaika valjastettiin suomalaisuuden kulta-ajaksi ja kuinka suomalaista menneisyyttä on muokattu vastaamaan kunkin aikakauden poliittisia ja aatteellisia virtauksia. Fewsterin tutkimukset antavat kattavan kokonaiskuvan, mutta hän ei puutu niinkään suomalaisuuden ja suomenruotsalaisuuden vastakkainasetteluun menneisyyden tulkinnoissa eikä keskity historian periodinimitysten pohdintaan, vaan siihen, kuinka nationalismi Suomessa heijastui menneisyyden tulkintoihin.²⁴

Kysymys viikinkiaika-nimityksen käytöstä nivoutuu keskusteluun ylipääntensä suomalaisuuden ja Suomen historian käsitteen luomisesta ja muokkaamisesta. Suomalaisuutta ja Suomen historiaa ryhdyttiin rakentamaan aktiivisesti 1800-luvulla kansallisromantiikan ja nationalismien hengessä. Suomalaisten oli lunastettava paikkansa muiden kansakuntien joukossa. Koska suomalaiset historian tutkijat katsoivat, että Suomi oli saanut varsinaisesti alkunsa valtiollisessa mielessä vasta 1809, heidän tehtävänsä oli rakentaa historia Suomen *kansalle* ennen kyseistä vuotta. Kyseessä oli siis kansan, kielen ja itenäisyyden legitimointi. Romantiikan hengessä kansan tuli ikään kuin tulla tietoiseksi itsestään ja historiallisesta tehtävästään.²⁵

Koska Suomi oli ensin kuulunut Ruotsiin ja sitten Venäjään, oli äärimmäisen tärkeää löytää suomalaisuudesta jotain ainutlaatuista. Yksi tällainen ainutlaatuisuuden osoitus oli Lönnrotin

kokoama Kalevala, joka todisti, että Suomesta löytyi muiden kulttuurien veroista runoutta ja mytologiaa. Monet historian tutkijat suhtautuivat Kalevalaan aluksi melko kriittiköttömästi, kun taas kansanrunouden tutkija Julius Krohn oli hyvinkin kriittinen koskien runojen lähdearvoa.²⁶ Suomalaisten ainutlaatuisuutta korostettiin myös kuvaamalla heidät ”spesifisenä entiteettinä, joka olisi jonakin tietynä aikakautena ’vaeltanut’ nykyisille asuinsijoilleen”. Tämä ainutlaatuisuuden korostus heijasti aikakaudelle tyypillistä dialektista ajattelua, jossa esimerkiksi ”kansa” määriteltiin suhteessa sen vastapuoleen.²⁷ Suomelle ja suomalaisille nämä vastapuolet olivat naapurit idässä ja lännessä.

Viikinkiaika kielikiistan symbolina

Kielikiista kävi kuumana varsinkin heti Suomen itsenäistymisen jälkeen, ja suomenruotsalaisille oli tärkeää löytää tukea sille, että he olivat historian näkökulmasta oikeutettuja asumaan Suomessa. Akateemisessa diskurssissa Suomen esihistoria juuri ennen keskiaikaa muotoutui 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa taistelukentäksi, jossa etsittiin oikeutusta kansalle ja kielelle. Tätä taustaa vasten on ymmärrettävissä, että aiheesta julkaistiin vuosina 1917 ja 1918 useita artikkeleita aikakauskirjoissa sekä suomeksi että ruotsiksi.²⁸

23. Juhani Mylly (2002) *Kansallinen projekti. Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*, Kirja-Aurora: Turku.

24. Derek Fewster (2000) 'Fornfolket i nutiden. Arkeologins politiska budskap', teoksessa *Folket. Studier i olika vetenskapens syn på begreppet folk*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr. 626: Helsingfors; Fewster (2006).

25. Matti Klinge (2010) *Suomalainen ja eurooppalainen menneisyys. Historiankirjoitus ja historiaikulttuuri keisariaikana*, Helsinki: SKS, 191; Fewster (2000) 108; Tommila (1989) 65, 71.

26. Wilson (1976) 55.

27. Klinge (2010) 127.

28. Alfred Hackman (1917) 'Om Nylands kolonisation under järnålder och andra därmed sammanhängande frågor', *Historisk Tidskrift för Finland* 2, 199–211; Karsten

Vielä 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa eli käsitys, että Suomessa olisi asunut ennen suomalaisia skandinaaveja tai ainakin jotain ”alkuperäisgermaaneja”, joten tuntui luontevalta viitata suomenruotsalaisten viikinkimenneisyyteen, vaikka tiedossa oli ruotsalaisen asutuksen leviäminen Suomeen 1200-luvulla ja 1300-luvun alussa.²⁹ Varsinkin 1920-luvun taitteessa viikinki-aikaa pohdittiin kielikysymyksen valossa: ennen kuin arkeologian ja paikannimitutkimuksen tulokset vahvistivat, että ruotsalainen asutus on tullut Suomeen vasta keskiajalla – lukuun ottamatta Ahvenanmaata – tutkijat spekuloiivat sillä mahdollisuudella, että ruotsalaisia viikinkejä olisi asettunut asumaan Suomeen.³⁰ Viikingeistä tuli synonyymi skandinaavisuudelle, ja tätä konnotaatiota hyödynsivät myös akateemiset suomenruotsalaiset piirit.³¹

Kysymys viikinkiajasta ja viikingeistä latautui Suomessa voimakkaasti 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, kun se liitettiin skandinaavisuuteen ja sitä kautta meneillään olevaan kielitaisteluun. Kielitaistelu velloi varsinkin historioitsijoiden parissa, mikä heijastui paitsi professorivalintoihin myös ennen pitkää historiallisten yhdistysten jäseniin ja sitä kautta niiden julkaisuihin.³² Se vaikutti myös tutkimukselliseen suuntautumiseen suomen- ja ruotsinkielisten tutkijoiden parissa siten, että suomenkielinen tutkimus keskittyi kollektiiviseen kansa-käsitteeseen, kun taas ruotsinkielisessä tutkimuksessa keskiöön nousivat yksilöt ja säätyläistä eli ruotsinkielinen kansanosa.³³

Suomenruotsalaiset tutkijat spekuloiivat sillä, oliko ruotsalaista asutusta ollut Suomessa ennen suomalaisia, mutta he eivät koskaan lähteneet rakentamaan suomenruotsalaista ”kansaa” ja sen historiaa. Syynä voi olla se, että suurin osa tutkijoista edusti nk. kulttuuriruotsalaisuutta (*kultursvenskhet*), joka korosti suomenruotsalaista kulttuuriperintöä eikä pyrkinyt todistamaan erillisen suomenruotsalaisen kansan olemassaoloa. Maltillisimmat suomenruotsalaiset tutkijat, kuten Carl Gustaf Estlander, soimasivat

suomalaisia kollegoitaan aivan oikeutetusti siitä, että nämä pyrkivät luomaan menneisyyteen linjajakoja, joita ei todellisuudessa ollut.³⁴

Vaikka svekomaanisen liikkeen piirissä viikinit nostettiin symboliksi monellakin tasolla, suomenruotsalaiset historiantutkijat eivät lähteneet korostamaan viikinkiä keskeisenä osana suomenruotsalaista menneisyyttä, mikä olisi ollut enemmän spekulointia kuin tutkimusta, koska mitään varmuutta asiasta ei ollut. Kuten Fewster huomauttaa, minkäänlainen leimautuminen viikinkeihin tai ”germaaniseen” vasarakirveskulttuuriin ei olisi ollut edullista suomenruotsalaisille varsinkaan 1920- ja 30-luvun poliittisessä ilmapiirissä, sillä se olisi voitu tulkita poliittisesti epäilyttäväksi ja suorastaan vaaralliseksi.³⁵

Koska historiantutkimus Suomessa oli pitkälle 1950-luvulle saakka suomenkielisen sivistysvaltion legitimoitua, siinä ei ollut sijaa symboleille tai käsitteille, jotka määrittelivät naapureita.³⁶ Sisältöä kansan ominaispiirteisiin haettiin asettamalla se vastakkain muiden – erityisesti naapureiden – kanssa.³⁷ Esimerkkinä populaariteok-

(1917); J. Lukkarinen (1917) 'Eräs muinainen kulkutie Laatokan ja Oulunsuun välillä', *Suomen Museo* 24, 1–7; von Törne (1917); Tallgren (1918); T. Voionmaa (1918); V. Voionmaa (1918).

29. Leena Huldén (2002) 'När kommo svenskarna till Finland?' teoksessa Ann-Marie Ivars & Lena Huldén (toim.) *När kommo svenskarna till Finland?* Helsingfors: SLS, 15–38; Aira Kemiläinen (1993) *Suomalaiset, Pohjolan outo kansa*, Historiallisia tutkimuksia 177. Helsinki: SHS, 146–147.

30. Håkan Andersson (2002) 'Kolonister eller konstitutionsväktare?' teoksessa Ann-Marie Ivars & Lena Huldén (toim.) *När kommo svenskarna till Finland?* Helsingfors: SLS, 162.

31. Klinge (2010) 51.

32. Mylly (2002) 179.

33. Tommila (2000) 69.

34. Max Engman (2000) 'Historikernas folk' teoksessa Derek Fewster (toim.) *Folket. Studier i olika vetenskapernas syn på begreppet folk*, Helsingfors: SLS, 35, 43–45.

35. Fewster (2000) 119.

36. Mylly (2002) 288.

37. Päivi Rantanen (1997) *Suolatut säkeet. Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*, Helsinki: SKS, 220.

sista, jossa tällaista vastakkainasettelua oli, voisi mainita ennen sotia ilmestyneet Aarno Karimon *Kumpujen yöstä* -sarjan toisen osan ja Väinö Kainuun romaanin *Finnit tulevat*, missä viikingit asetettiin vastakkain suomalaisten heimojen kanssa.³⁸ Viikinkiaika ja viikinkisymboliikka antoivat pontta sille osalle ruotsinkielistä väestöä, joka halusi identifioidua skandinaaviseksi ja erityisesti ruotsalaiseksi. Viikinkisymboliikalla ei ollut merkitystä suomenkielisille, sillä akateemisessa diskurssissa suomalaisuuden ja ”suomalaisten” menneisyyden rakennusaineiksi etsittiin omintakeisia piirteitä tai yhteyttä muuhun suomalais-ugrilaiseen ”perheeseen”.

Vaikka kielikiista lieneekin yksi niistä syistä, jonka vuoksi viikinkiaika-nimitystä on saatettu karttaa Suomessa, on syytä muistaa, että itenäistymisen ja talvi- ja jatkosotien välisenä aikana yleinen ilmapiiri oli enemmän Venäjän (Neuvostoliiton) kuin Ruotsin vastainen. Keski- ja myöhäiskeskiaikaan kohdistuvassa arkeologisessa tutkimuksessa oli tendenssejä, jotka olivat hyvinkin suopeita ruotsalaisuudelle. On esitetty, että fennomaniakaan ei olisi ollut ristiriidassa Skandinavia-sympatioiden kanssa.³⁹

Kamppailu ”suomalaisuuden” ja ”ruotsalaisuuden” välillä laantui akateemisissa piireissä vasta 1940-luvulla, ja suomenkieliset ja ruotsinkieliset historioitsijat lähestyivät toisiaan.⁴⁰ Sotien jälkeen suomenruotsalaiset historiantutkijat purkivat nationalistista, erityisesti Jalmari Jaakkolan rakentamaa keski- ja myöhäiskeskiaikakuvaa. Lähtyminen oli alkanut jo sodan aikana ja sodan jälkeen, kun ”kolmannen” tahon uhka yhdisti tutkijoita. Yhtäkkiä Suomen ja Ruotsin yhteinen menneisyys näyttäytyikin positiivisemmassa valossa kuin aikaisemmin.⁴¹

Skandinaavinen viikinkiaika ja suomalainen myöhäinen rautakausi?

Edellä esitettyjen tulosten valossa näyttää siltä, että viikinkiaika-nimityksen käyttö on johdonmukaisempaa arkeologeilla kuin historiantutkijoilla. Ruotsinkielisissä teksteissä on luontevaa

käyttää vikingatiden-nimitystä, kun taas viikinkiaika-nimityksen käyttö on aikakauskirjojen perusteella vaihtelevampaa suomenkielisten tekstien osalta. Aikakauskirja-aineiston perusteella periodinimityksen vaihtelua voi selittää historiallisilla syillä ja tieteenalojen eroilla.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisen puolen artikkeleissa periodinimityksen valintaan (ja sitä kautta sen vaihtelevuuteen) vaikuttivat kielikiista ja kansallisen menneisyyden luonti, jotka heijastuivat historian ja arkeologian tulkintoihin. Dialektisen ajattelun mallilla eli sillä, että jokin asia määriteltiin suhteessa sen vastakohtaan, on täytyntä olla vaikutusta suomalaisen menneisyyden käsityksen muotoutumiseen 1800-luvulla. Toisin sanoen suomalaiseen, kansallisuusaatteesta kumpuaavaan menneisyyskuvaa ei voitu helposti yhdistää sellaista käsitettä kuin viikingit, koska skandinaavisuus samalla tavoin kuin slaavilaisuus oli vastakohta suomalaisuuden käsitteelle. Suomalaiset historiantutkijat 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla korostivat erityisesti keskiaikaa Suomen historiassa ja suomalaisen kansan muotoutumisessa, mikä puolestaan heijastelee yleistä kiinnostusta kyseistä aikakautta kohtaan romantiikan hengessä.⁴²

38. Aarno Karimo (1930) *Kumpujen yöstä*, osa 2., Porvoo: WSOY; Väinö Kainuu (1936) *Finnit tulevat*, Porvoo: WSOY.

39. Eva Ahl-Waris (2010) *Historiebruk kring Nädendal och den kommemorativa anatomin av klosters minnesplats*. Helsinki: Yliopistopaino, 274 ja viitteet.

40. Pekka Ahtiainen & Jukka Tervonen (1990) 'Historiatiede oman aikansa tulkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden ajalta' teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja n:o 5. Juva: WSOY, 26; Max Engman (1990) 'Valtakunnallinen, suomalainen vai ruotsalainen näkökulma?' teoksessa Pekka Ahtiainen et al. (toim.) *Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta*. Historiallisen yhdistyksen julkaisuja n:o 5. WSOY: Juva, 58.

41. Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen (1996) *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat*, Helsinki: SHS, 124–125.

42. Klinge (2010) 52; Fewster (2006).

Viikinkiaika-diskurssissa tulevat esiin eri tieteenalojen käytänteet. Arkeologiassa esihistorian viimeisestä ajanjaksosta käytetään usein nimitystä myöhäinen rautakausi, joka kattaa viikinkiajan ja ristiretkiajan. Tämä on käytännöllistä, koska löytöjen ollessa kyseessä voi olla mahdollonta antaa tarkempaa ajoitusta. Arkeologiasa löytöjen ajoitus on työkalu, jonka avulla löytöjä voidaan verrata esimerkiksi naapurialueilta tehtyihin vastaavan ikäisiin löytöihin. Jos periodikäytänteissä on eroavaisuuksia, se voi olla ongelmallista löytöjen vertailun kannalta.⁴³ Historiantutkijalle, joka törmää esihistorian loppuvaiheen nimityksiin yleensä historian yleisesityksissä, ongelmallista on periodinimitysten vaihtelu ja rinnakkaiset nimitykset. Yleistäen voi todeta, että viikinkiaika-nimityksen käyttö ei ole ongelma arkeologille, mutta historiantutkijalle se ei ole itsestäänselvyys.

Esihistorian loppuvaiheen periodinimitysten käytön laajempi tutkimus, joka ulottuisi 1800-luvulle, voisi valaista, onko termistössä tapahtunut todella muutos eli yleistyykö viikinkiaika terminä diskurssissa 2000-luvulle tultaessa. Ainakin historian yleisesitysten osalta voisi olettaa, että näin on jo tapahtunut.⁴⁴ 1800-luvun julkaisujen merkitystä ei voi vähätellä, koska siihen osuu mielenkiintoisesti fennomanian nousu ja sitä kautta kansallisen historian rakentaminen.⁴⁵ Aiheen tutkimista olisi mahdollista syventää myös käsittehistoriallisella tutkimuksella.

Myöhäisestä rautakaudesta runsaasti kirjoitaneiden tutkijoiden osalta voisi tutkia, miten periodinimitykset osuvat yksin tutkijan henkilökohtaisten (poliittisten) mielipiteiden kanssa. Esimerkiksi nationalistista kansakunnan historiaa rakentaneet tutkijat, kuten Väinö Voionmaa ja Jalmari Jaakkola, osallistuivat tähän diskurssiin ja he käyttivät keskiaikaa edeltävästä ajasta muita nimityksiä kuin viikinkiaika.⁴⁶ Toisaalta myös ruotsinkielisen vikingatiden-diskurssin tutkiminen voisi tuoda syvällisempää tietoa tutkijoiden roolista suomenruotsalaisen identiteetin luomisessa. Suomenruotsalaisen ja ruotsalai-

sen vikingatiden-diskurssin vertailu olisi mielenkiintoista, koska siinä voisi pohtia kielellisen yhteyden lisäksi kansallisuuden vaikutusta diskurssiin.

Rautakaudesta viikinkiaikaan?

Yrjö Koskinen totesi vuonna 1875 pitämässään esitelmässä Topeliuksen muutamaa vuosikymmentä aikaisemmin esittämään kysymykseen ”Onko Suomen kansalla historiaa?”, että kansa tahtoo historiaa, joten sillä on historia.⁴⁷ Koskinen vastaus tuo esiin sen, kuinka historia tai pikemminkin historiankirjoitus on tahdon asia. Historiaa luodaan ja tuotetaan kirjoitettuun muotoon, ja tässä luomistyössä menneisyyden tutkijat ovat avainasemassa. Tämän artikkelin tarkoitus on osoittaa, että periodinimityksen valinta kertoo jotain tutkijasta ja hänen omasta ajastaan. Kirjalliset ja täysin sepitteellisetkin menneisyyden kuvaukset olivat ja ovat väistämättä vaikuttamassa siihen, miten näemme

43. Pekka Sarvas kiinnitti artikkelissaan huomiota siihen, että Virossa (Eestissä) nuorimman rautakauden esineitä ajoitettiin huomattavasti nuoremmiksi kuin Suomessa. Sarvas (1971) 51–63.

44. Esimerkiksi Jouko Vahtola ja Pentti Virrankoski käyttävät Suomen historian yleisesityksissään viikinkiaikainimitystä, kun vanhemmassa Suomen historian pikkujättiläisessä viikinkiaikaa ei edes mainita nimityksenä. Ari Siiriäinen (1987) ’Suomen esihistoria’ teoksessa Seppo Zetterberg (toim.) *Suomen historian pikkujättiläinen*, Helsinki: WSOY, 11–39; Vahtola (2003); Pentti Virrankoski (2009) *Suomen historia I-II*. Helsinki: SKS; Ks. myös Kari Tarkiainen (2008) *Sveriges Österland. Från forntiden till Gustav Vasa*. Stockholm: SLS Atlantis.

45. Artikkelit ja puheenvuorot aikauskirjoissa antavat läpileikkauksen siitä, miten viikinkiaika ylipäätään esiintyy akateemisessa diskurssissa, mutta perinpohjaisen analyysin tekeminen vaatii sen, että lähteet kattavat myös Suomen historian yleisesitykset 1800-luvun lopulta tähän päivään.

46. V. Voionmaa (1925); Jaakkola (1954).

47. Osmo Jussila (2007) *Suomen historian suuret myytit*, Helsinki: WSOY, 18.

menneisyyden, miten sitä kuvataan tai mitä terminologiaa käytetään.⁴⁸

Yhteyksien tarkastelu historian ilmiönä on tämän ajan tutkimuksellinen trendi. Se näkyy mm. siten, että useissa kansainvälisissä viikinki-aikaa koskevissa tutkimuksissa on viimeisen 20–30 vuoden aikana keskitytty tarkastelemaan kaikenlaisia kulttuurisia yhteyksiä.⁴⁹ Viikinki-ai-termin valinta tänä päivänä osoittaa, että sitä käyttävä tutkija haluaa korostaa kyseisen aikakauden laajempia kulttuurienvälisiä yhteyksiä, mikä puolestaan on selvä heijastus nykyhetken globaalista verkottuneesta maailmasta. Viikinki-aika-diskurssi koskettaa siis tätäkin hetkeä. Viikinki-aikaa tai laajemmin myöhäistä rautakautta

on arkeologian parissa tutkittu Suomessa kiitetävän paljon.⁵⁰ Tutkijat ovat verkostoituneet ja viikinki-aikaa koskevan tutkimuksen parissa on tehty ja tehdään monitieteistä yhteistyötä.⁵¹ Viimeisten 30–40 vuoden kaivaustulokset ovat vähitellen tuoneet uutta tietoa Suomen alueen viikinki-ai-kaista yhteyksistä muualle. Voidaan kysyä, onko yhteyksiä haettu liiankin innokkaasti ajan hengessä. Esimerkiksi 1980-luvun lopussa Hämeenlinnan Varikkoniemen kaivauksista tehtiin hyvin äkkiä pitkälle meneviä johtopäätöksiä viikinki-ai-kaaisesta kauppapaikasta.⁵²

48. Menneisyyskuvan rakentamisesta, ks. Kuisma Korhonen (2006) 'General Introduction: The History/Literature Debate' teoksessa Kuisma Korhonen (toim.) *Tropes for the Past. Hayden White and the History/Literary Debate*, Amsterdam, New York: Rodopi, 18.

49. Esimerkkinä viikinki-ai-kaisten yhteyksien tarkastelusta voi mainita seuraavat teokset: Lars Ivar Hansen (1996) 'Interaction between Northern European Sub-arctic Societies during the Middle Ages. Indigenous Peoples, Peasants and State Builders' teoksessa M. Rindal (toim.) *Two Studies on the Middle Ages. KULTs skriftserie 66*; Mats Roslund (2001) *Gäster i huset. Kulturell överföring mellan slaver och skandinaver 900 till 1300*, Lund: Vetenskaps-societeten i Lund; James Barrett (toim.) (2003) *Contact, Continuity, and Collapse. The Norse Colonization of the North Atlantic*. Turnhout: Brepols; Ingrid Gustin (2004) *Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*, Malmö: Lund studies in Medieval Archaeology; Jonathan Adams & Katherine Holman (toim.) (2004) *Scandinavia and Europe, 800–1350: Contact, Conflict, and Coexistence*, Turnhout: Brepols; Stefan Brink (toim.) (2008) *The Viking World*, London and New York: Routledge.

50. Muun muassa seuraavat teokset ovat keskeisellä tavalla sivunneet viikinki-aikaa: Pirjo Uino (1997) *Ancient Karelia*, Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys; Aleksandr Saksa (1998) *Rautakautinen Karjala*, Joensuu: Joensuu yliopisto; Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander (2000) *Luistari – A History of Weapons and Ornaments*, Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja; Tuukka Talvio (2002) *Coins and Coin Finds in Finland AD 800–1200*, Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys; Juha-Matti Vuorinen (2009) *rakennukset ja rakentajat Rai-sion Ihalassa rautakauden lopulla ja varhaisella keskiajal-la*, Turku: Turun yliopisto; Suomen viikinki-ai-ajasta puuttuu

laajempi synteesi. Tämä johtunee mm. siitä, että arkeologiassa väitöskirjatutkimus nojautuu tutkijan omiin kaivauksiin, jolloin tutkimuskohteena on yksittäinen kaivauspaikka tai esineryhmä. Yhtenä yrityksenä luoda synteesiä ajanjaksosta voidaan pitää Martti Linnan toimittamaa teosta. Martti Linna (toim.) (1987) *Muinaisrunot ja todellisuus*, Lohja: Historian Ystävien Liitto. Se pohjautuu Kalevalan juhlavuonna 1985 pidettyyn esitelmäsarjaan Helsingin Säätytalolla. Esitelmäsarjan tavoitteena oli selvittää Suomen muinaisrunojen syntyä paikkaa ja -aika sekä sitä yhteisöä, joka synnytti runot. Kuten Janne Vilkkuna toteaa kirja-arvostelussaan, kyseessä on vain artikkelikokoelma, mutta ei synteesi. Janne Vilkkuna (1989) 'Muinaissuomalaisen yhteiskunnan loiston etsintää?', *Historiallinen Aikakauskirja* 87, 121–122.

51. Esimerkkeinä viikinki-ai-kaan liittyvistä tutkijoiden verkostoista ovat monitieteiset SEAS-projektit (*Värt Maritima Arv – Merellinen Perintömme – Our Maritime Inheritance; Western Uusimaa during the late Iron Age and Medieval Period. Settlement history from the viewpoint of archaeology, history, biology and geology; Settlements and Economies around the Sea – Maritime settlement, subsistence and economic histories around the Baltic Sea 500–1700 AD*) ja Viikinki-ai-ka Suomessa – Viking Age in Finland -tutkimushanke, jotka ovat tuoneet eri tieteenalojen tutkijoita yhteen. Viimeksi mainittu järjesti Suomen Kulttuurirahaston tuella vuoden 2011 aikana kaksi monitieteistä viikinki-ai-kaa käsittelevää seminaaria.

52. Eeva-Liisa & Hans-Peter Schulz (1990) 'Varikkoniemi in Hämeenlinna – Trading Site from the Viking Period', *Iskos* 9, Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 75–80. Ks. keskustelua aiheesta Eeva-Liisa ja Hans-Peter Schulz (1993) 'Tieteellisen keskustelun tasosta', *Muinaistutkija* 4, 21; Jussi-Pekka Taavitsainen (2005) 'Roska ei valehtele: nuoret ajat ja arkeologia', *Tieteessä tapahtuu* 5, 22–25.

Vaikka populaarikulttuurissa ”viikinki” on edelleen 1800-luvulla luotu sarvipäinen soturi, tutkimus on jo osoittanut, että ”viikinki” ei ole käsite, joka olisi kuvannut vain yhtä etnisiteettiä tai edes yhtä homogeenistä ryhmää.⁵³ Viikinkiaika ei ole enää yksinomaan skandinaavien historiaa, vaan se ymmärretään ajanjaksona, joka kosketti koko pohjoista Eurooppaa. Nykyisen Suomen alue ei suinkaan ollut irrallaan viikinkiajan maailmasta, mikä puoltaa hyvin viikinkiajan käyttöä periodinimityksenä suomalaisessa historiografiassa. Historiantutkija niin kuin arkeologikin on sidoksissa omaan aikaansa ja paikkaansa. Ne vaikuttavat menneisyyden tulkintoihin, eikä tätä ole syytä kieltää. EU-Suomessa ja globaalistuvassa maailmassa suomalaisen viikinkiajan tutkimuksen tulisikin lähteä siitä, mitkä olivat täällä asuvien ihmisten yhteydet muualle ja mikä oli heidän paikkansa siinä kaupan ja kulttuurin verkostossa Itämerellä, jonka kantavana voimana viikingit olivat.

Historiantutkijalle historian ja esihistorian välinen raja on kuin veteen piirretty viiva. Ei ole mielekästä tutkia yhtä yksittäistä aikakautta historiassa erillisenä kokonaisuutena, vaan se tulisi nähdä osana jatkumoa. Vaikka viikinkiaika on kuulunut perinteisesti arkeologian kenttään, sen tutkimus olisi nähtävä sillanrakentajana arkeologian ja historian välillä. Kirjallisen lähteistön vähäinen määrä ei tarkoita sitä, ettei historioitsija voisi tehdä tutkimusta lainkaan tai lähestyä

aihetta keskiajan tutkimuksesta käsin. Esimerkkinä voisi mainita postmodernissa historiantutkimuksessa historian tarkastelun ”alhaalta käsin”, jonka mukaan kirjallisten lähteiden rajoittuneisuus ei saa olla este tutkimuksen teolle.⁵⁴

Viikinkiaika periodinimityksenä ei ole ollut itsestäänselvyys suomalaisessa historiografiasa. Tutkimus osoittaa, että viikinkiaika-nimitys on kytkeytynyt kansallisen historian luomiseen ja sitä kautta vallitsevaan poliittiseen tilanteeseen sekä yksittäisten tutkijoiden valintoihin. Nähtäväksi jää, vakiintuuko viikinkiaika-termi suomalaisen historiografiaan, mutta nimitystä tärkeämpi seikka on se, miten aikakauden sisälön tulkinnat elävät tutkimuksessa.

53. Viikinki-sanana etymologiasta ks. esim. Eldar Heide (2005) 'Viking – "rower shifting"? An etymological contribution', *Arkiv för Nordisk Filologi* 120, 41–54.

54. Peter Burke (2001) 'The New History: Its Past and Its Future' teoksessa Peter Burke (toim.) *New Perspectives on Historical Writing*. Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press, 5. Monitieteisessä saagatutkimuksessa on pyritty löytämään uusia, retrospektiivisiä metodisia lähestymistapoja paitsi saagoihin myös myöhempään skandinaaviseen folklore-aineistoon. Tätä varten on perustettu tutkijoiden verkosto Retrospective Methods Network, joka julkaisee online-aikakauskirjaa RMN Newsletter. <http://www.helsinki.fi/folkloristiikka/English/RMN/index.htm> – *Nyt julkaistu Sirpa Aallon artikkeli on läpikäynyt tieteellisen vertaisarvioinnin.*